

**MORFOLOJİK YÖNTEMLE ERZURUM HALK MASALI ÇÖZÜMLEMESİ: ÖLÜ
YİYEN DERVİŞ**

Erzurum Folk Tale Analysis by Morphological Method: Ölü Yiyen Derviş

(Makale Geliş Tarihi: 03.05.2019 / Kabul Tarihi: 10.05.2019)

Erdi AKSAKAL*

Öz

Dünya ve ülkemizde çeşitli araştırmalara konu olan masalların araştırılmasında kullanılan yöntemlerden biri Propp'un Masalların Yapısal Çözümlemesi yöntemidir. Propp, bu yöntem ile kişi eylemlerini masalın temel bölümleri olarak kabul etmekte ve her eylemi anlatının akışı içinde bir yere konumlandırmaktadır. İşlev olarak adlandırılan bu eylemler anlatıyı oluşturan işlevlerdir ve masalların sürekli var olan öğeleridir. Propp bu yöntemle masalların temel hareketlerini tespit etmek ve masalın şemasını çıkarmak üzere genel bir yapıya ulaşmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada Propp'un yapısal çözümleme yöntemi Erzurum halk masallarından olan 'Ölü Yiyen Derviş'e uygulanacak ve masalın fonksiyonları tespit edilip temel iskelesi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biçimbilim, Halk, Masal, Propp, Yöntem.

Abstract

One of the methods used in the research of tales which are subject to various researches in the world and in our country is Propp's Structural Analysis of Tales. Propp, by this method, accepts the actions of people as the basic parts of the tale and places each action somewhere in the flow of the narrative. These actions, called functions, are the functions that make up the narrative, and they are the permanent elements of tales. Propp aims to reach a general structure in order to determine the basic movements of the fairy tales and to draw the scheme of the tale. In this study, the structural analysis method of Propp will be applied to the 'Ölü Yiyen Derviş' which is one of the Er-

---

* Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü; *Res. Ass. Dr. Atürk University Faculty of Literature Department of Sociology*, erdiaksakal@atauni.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3226-2876>

zurum folk tales, and the functions of the fairy tale will be found, and the basic scaffold will be revealed.

Keywords: Morphology, Folk, Tale, Propp, Method.

Giriş

Masallar, halk bilimin en önemli ve yaygın ürünlerinden biridir. Tarihsel süreç içerisinde oldukça eskiye dayanan kökleri ile halkın ortak mahsulü olarak varlıklarını sürdürmüştür. Masallar, toplumsal yapının ya da gerçek hayatın bir yansıması olabileceği gibi aynı zamanda olağanüstü olay ve kahramanlara da yer vermektedir. Ancak daha çok inandırıcı özelliklerden uzak olan bu anlatı türünde eğitici ve eğlendirici unsurların yanı sıra yüzyıllarca nesilden nesle aktarılan bir yapı mevcuttur. İnançsızlığın askıya alındığı fantastik bir söyleme dayanmaktadır (Eco, 2009: 88). Bilinmeyen zaman ve mekânda geçen sözlü geleneğin ürünü olan bu anlatı, kendine has bir mantık çerçevesinde alışılan ve bilinen mantık ve düşünce ölçülerinin dışına çıkarak kimi zamanda kültürden izler taşıyarak söylenen sözlü anlatım türüdür. Masallar, anlatıldığı dönemden ve yapıdan da etkilenerek bünyesine bu yapıya ait malzemeler katan kültürel birikimleri sözlü olarak yansıtan bir anlatı türüdür (Boratav, 1999: 76). Masal, olağanüstü, olağandışı ve hemen hemen tamamı hayali olaylara ve kahramanlara yer veren halk hikâyeleri, sözlü anonim halk edebiyatının bir türüdür (YTA, 1985: 2216). Aynı zamanda masallar, destanların toplumsal yapı içerisinde halk ağzına geçen ürünleridir (Mutluay, 1979: 300). Sözlü gelenek içerisinde gelişen bu edebi tür, kullanıldığı dil ve beslendiği kültür ile her zaman okunur ve dinlenir bir özelliğe sahip olmuştur (Günay, 2009: 45). Günümüzde söz konusu sözlü anlatı geleneğinin incelenmesi bilimsel anlamda morfolojik bir yöntem olarak değerlendirilen Propp yöntemi ile yapılmaktadır. Bu bağlamda Propp Metodu ya da Morfolojik Yöntem olarak ünlenen çalışma tekniği önemli bir yol açmıştır. (“Morfoloji” kelimesi “şekillerin incelenmesi” anlamına gelmektedir.)

Göstergebilim, dilbilim ve anlatı çözümlemesi uzmanı olan Propp, bu alanda *Masalın Biçimbilimi* adlı eseri ile yer almaktadır. Yapısal anlatı çözümlemesinde yöntemsel bağlamda öncü olan Propp, Rus halk masallarını irdelemeye çalışmıştır. Bu bağlamda biçimbilimi, biçimlerin incelemesi olarak tanımlamış ve yapıyı düzenleyen kuralları ortaya koymanın olanaklı olduğunu düşünmüştür. Masalların tarihsel özelliklerinden ziyade yani bir anlamda hangi toplum ya da hangi zaman diliminde üretilmiş olmasından ziyade yapısal özellikleri ve hangi işlevler ile ortaya çıktığı önemli olmuştur. Propp bir anlamda masalların yapı yani biçim olarak incelenip sınıflandırılması gerektiğine inanmıştır. Propp, incelemeye aldığı metinlerde öncelikle masalların temel bölümlerini tespit etmiş ve bu bölümleri göz önünde bulundurarak masalları birbiri ile karşılaştırmıştır (Çıblak, 2005: 130). Propp’un bu aşamada nihai amacı masalların ortak işlevlerini tespit ederek sabit yasalar ortaya koymak ve değişmeyen fonksiyonları bir şema altında birleştirmektir. Rus folklorcu Vladimir Propp, yüz masal üzerinde yaptığı araştırma ile masalarda ne kadar çok karakter olursa olsun bunların gördükleri işin sınırlı olduğunu göstermiştir. Şahısların isimleri değişse de hareketleri ve oynadıkları roller değişmemektedir (Seyidoğlu, 1975: 18).

Bu çalışmada Vladimir Propp’un *Masalın Biçimbilimi* adlı kuramı ışığında Erzurum Halk masallarından olan ‘Ölü Yiyen Derviş’ adlı anlatı, kuram çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi

Olağanüstü masalların yapısını belirlemeye çalışan Propp, metin çözümlemesi noktasında yöntem açısından yeni bir anlayış geliştirmiştir. Bu anlayış çerçevesinde göstergebilim, etnografya ve yapısalcılık alanında çalışma yapan isimlere önemli bir rehber olmuştur. Masallar içerisinde değişmeyen yapıyı arayan Propp, sabit öğelerin masal karakterlerinin eylemi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda karakter eylemlerinin masal sınıflandırması yapmanın bir aracı olduğunu düşünen Propp (1998: 74), kahramanlarının fonksiyonlarını incelemenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Masalları oluşturuca bölümlerini ayırt ederek analiz etmeye çalışan Propp, daha sonra bu bölümleri karşılaştırmaya başlamıştır. Bu oluşturuca bölümlerin hem kendi aralarında hem de bütünle bağlantı kurduklarını düşünen Propp, kahraman isimlerinin değişmesine rağmen kullanılan nesnelere değişmediği bir örnekle açıklamaktadır.

1. Bir Çar, kahramana bir kartal verir; kartal, kahramanı başka bir krallığa götürür. 2. İhtiyar bir adam, Sucenko'ya bir at verir; at, Sucenko'yu başka bir krallığa götürür. 3. Bir sihirbaz, İvan'a küçük bir kayak verir; kayak, İvan'ı başka bir krallığa götürür. 4. Prenses, İvan'a bir yüzük verir; yüzükten çıkan iri yarı adamlar, İvan'ı bir başka krallığa götürür (Çobanoğlu, 2010: 217).

Bu örnekle Propp, değişmeyen ve değişken değerler bulunduğunu iddia etmektedir. Değişken olan unsurlar kişi adları ve belki kendi hususi nitelikleridir. Değişmeyen ise kahraman eylemleri ve daha doğru ifade ile fonksiyonlarıdır. Yani bir yandan olağandışı çeşitliliğin olduğu ama bir yandan da olağanüstü sayılabilecek tekdüzeliğin olduğudur (Parsa ve Fatoş, 2002: 96). Neticede iddia edilen şey, masallar içerisinde aynı eylemler farklı isimler tarafından yerine getirilmektedir. Bu aksiyonlar fonksiyon olarak değerlendirilir ve sabit unsurlara göre tetkik edilir (Günay, 1975: 24). Masalın sözdizimsel boyutunu, yani anlatının akışını meydana getiren de bu fonksiyonlardır (Rifat, 1990: 111). Yani masal içerisinde ne kadar çok kişi olursa olsun yaptıkları eylemler sınırlı ve zaten belirlidir. Ve bu kişilerin yaptıkları eylemler işlev olarak değer kazanırlar. Bu işlevler masalın ana unsurları olup değişmez kısımlar olarak değerlendirilirler. Propp kişinin eyleminin bu aşamada dört farklı özelliği olduğunu iddia etmektedir.

1. Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir, işlevler masalın temel oluşturuca bölümleridir.

2. Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.

3. İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır.

4. Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı türe bağlanırlar (Propp, 2011: 22-28).

1.1. Masal Kahramanları ile İlgili Fonksiyonlar

Propp, masallarda bulunan fonksiyonların toplamda 31 tane olduğunu söyleyerek bunların hiçbir masalda değişmediğini ortaya koymuştur. Özellikle masallarda bir başlangıç durumu olduğunu düşünür Propp, her işlevin özetini yaparak, tanımını ortaya koymaktadır. Şematik anlamda bir karşılaştırmaya olanak sağlasın diye her işleve bir sembol vererek, durum betimlemesi yapmaktadır. Ayrıca aile fertlerinin sayıldığı ve kahramanların işaret edil-

diği bu sistem içerisinde başlangıç durumu, işlev olmasa da biçimsel bir öge olarak önem kazanır ve α ile gösterilir (Çıblak, 2005: 131). Biçimsel öge ile başlayan masalarda Propp toplamda 31 işlev olduğunu düşünerek sembol ve sırasıyla aşağıdaki gibi gösterir (Propp, 2011: 45-89).

1. Aileden biri evden uzaklaşır. (Tanımı: uzaklaşma, simgesi β)
2. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (Tanımı: yasaklama, simgesi γ)
3. Yasak çiğnenir. (Tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)
4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Tanımı: soruşturma, simgesi ϵ)
5. Saldırgan kurbanı ile ilgili bilgi toplar. (Tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ)
6. Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (Tanımı: aldatma, simgesi η)
7. Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (Tanımı: suça katılma, simgesi θ)
8. Saldırgan aileden birine zarar verir. (Tanımı: kötülük, simgesi A)
9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek veya buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider. (Tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B)
10. Arayıcı-kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (Tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C)
11. Kahraman evinden ayrılır. (Tanımı: gidiş, simgesi $\uparrow$)
12. Kahraman büyüdü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınamaya, bir sorgulamaya, bir saldırı vb. ile karşılaşır. (Tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D)
13. Kahraman ileride kendisine bağıştaki bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir. (Tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E)
14. Büyüdü nesne kahramana verilir. (Tanımı: büyüdü nesnenin alınması, simgesi F)
15. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır. Kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür. (Tanımı: İki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G)
16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelirler. (Tanımı: çatışma, simgesi H)
17. Kahraman özel bir işaret edinir. (Tanımı: özel işaret, simgesi I)
18. Saldırgan yenik düşer. (Tanımı: zafer, simgesi J)
19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (Tanımı: giderme, simgesi K)
20. Kahraman geri döner. (Tanımı: geri dönüş, simgesi $\downarrow$)
21. Kahraman izlenir. (Tanımı: izleme, simgesi Pr)

22. Kahramanın yardımına koşulur. (Tanımı: yardım, simgesi Rs)
23. Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi ülkesine ya da başka bir ülkeye varır. (Tanımı: kimliği gizleyerek gelme, simgesi O)
24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer. (Tanımı: asılsız savlar, simgesi L)
25. Kahramana güç bir iş önerilir. (Tanımı: güç iş, simgesi M)
26. Güç iş yerine getirilir. (Tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N)
27. Kahraman tanınır. (Tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q)
28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün kimliği ortaya çıkar. (Tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex)
29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Tanımı: biçim değiştirme, simgesi T)
30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (Tanımı: cezalandırma, simgesi U)
31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (Tanımı: evlenme, simgesi W)

Masalın son işlevle birlikte bittiğini düşünen Propp, işlevlerin sayısının sınırlı olduğunu iddia etmektedir. Bir masal içerisinde yalnızca bu 31 işlev saptanabilmektedir. Masallarda olay örgüsü bu işlevlerin sınırları içerisinde gelişmekte ve nihayete ulaşmaktadır. Aynı zamanda Propp'a göre bu işlevlerin yedi eylem alanı yani bu işlevleri yerine getiren yedi karakter bulunmaktadır. Bu masal tipleri, saldırgan (kötü kişi), bağışçı (sağlayıcı), yardımcı, prens ve babası (aranan kişi), gönderen (görevlendiren), kahraman ve düzmece kahramandır (Dündar, 2002: 116).

1.2. İşlevlerin Kişilere Göre Dağılımı

Propp'un incelemesinde kullandığı temel anlatı birimi işlevdir (Kıran ve Kıran, 2002: 115). Propp, bu aşamada çok sayıda işlevin mantıksal bağlamda çeşitli alanlara kümelendiğini belirterek kişilere uygun düşen eylem alanları belirlemektedir. İşlevlerin kişiler arasında nasıl bölüştürüldüğü sorusu üzerine bir çıkarım yapan Propp, masallarda çeşitli eylem alanlarını belirlemektedir. Bunlar;

Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Kötülük (A), çatışma ve kahramana karşı sürdürülen öbür kavga biçimleri (H), izleme (Pr). *Bağışçının (ya da sağlayıcının) eylem alanı.* Şu işlevleri kapsar. Büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması (D), büyü nünesinin kahramana verilmesi (F). *Yardımcı'nın eylem alanı.* Şu işlevleri kapsar: Kahramanın uzamda yer değiştirmesi (G), kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi (K), izleme sırasında yardım (Rs), güç işleri yerine getirme (N), kahramanın biçim değiştirmesi (T). *Prensesin (aranılan kişinin) ve Babasının eylem alanı.* Şu işlevleri kapsar. Güç işleri yerine getirme isteği (M), bir özel işaretin zorla benimsettilmesi (J), düzmece kahramanın ortaya çıkarılması (Ex), gerçek kahramanın tanınması (Q), ikinci saldırganın cezalandırılması (Q), evlenme (W). Prensesin işlevleriyle babasının işlevleri arasındaki ayrım çok kesin olamaz. Güç işleri öneren, çoğunlukla babasıdır, bu davranış, nişanlı erkeğe karşı düşmanca bir tutumdan kaynaklanır. Öte yandan, düzmece kahramanı cezalandıran ya da cezalandırılmasını buyuran da çoğunlukla babadır. *Gönderenin eylem alanı.* Yalnızca kah-

ramanın gönderilmesi işlevini (geçiş anı, B) kapsar. Kahraman'ın eylem alanı. Şu işlevleri kapsar: Arayış amacıyla gidiş (C↑), bağışçının isteklerine tepki (E), evlenme (W). İlk işlev (C↑) arayıcı-kahramanı niteler, kurban-kahraman ise yalnızca öbür işlevleri yerine getirir. *Düzmece kahramanın eylem alanı da*, arayış amacıyla gidişi (C↑), bağışçının isteklerine karşı gösterilen ve her zaman olumsuz olan (olumsuz E) tepkiyi, özgül bir işlev olarak da asılsız savları (L) kapsar (Propp, 2011: 80-84).

Neticede Propp'a göre masal çözümlemesinde toplamda 31 tane işlev ve bu işlevlere ait semboller bulunmaktadır. Bu işlevlerin hepsi her masalda bulunmasa da her masalda işlev sırası Propp'un gösterdiği şekliyledir ve değişmemektedir. Propp'un tespit ettiği bu 31 işlev birçok alt başlığa ayrılmaktadır ve her masalın içerisinde bulunmaktadır. Aynı zamanda işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanları bulunmaktadır ve saldırganın eylem alanı ile başlayıp, düzmece kahramanın eylem alanı ile bitmektedir. Zaten Propp'a göre eylem alanlarını yerine getiren saldırgan yani kötü kişi ile başlayan süreçte nihayetinde düzmece kahramana rastlanmaktadır.

2. V. Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde 'Ölü Yiyen Derviş'

2.1. Ölü Yiyen Derviş (Çefterçürçe)

Varımış yohumuş Allah'dan gayrı kimse yohumuş. Bir herifinen bir garı varmış. Bunların çocukları heç olmazmış. Allah bene bir tene evlat versin, gız verirse ilk önce gurt gelse gurda vereceğim. Allah'dan niyaz bele edermiş. İt gelse ite vereceğim. Neyse Allah'dan bu adamın bir gızı olur. Üç gız olduhtan sonra bunnar böyümehde olsunlar. Bu çocuklar büyür. On beş on altı yaşlarına giriller. Bir gün babası çihir diyir ki düğirçi daşında bir ihdiyar adam oturur. Gelir annesine diyir ki peki Allah ele emretmiş verek. Allilllar bu ihdiyar adamı içeri. Bunu nikâh edirler gıza. Neyse ne getirirse getirir, alır gidir. Bu adam bunu götürir bir böyük daşı galdirir, daştan içeri alır gidir. Bu adam bir yere alır gidir gızı. Anahtarları alır çihardir bahir ki gırh oda. Gırhınında her biri içinde bir türlü şey. Birini açır ki ölüler hep kefeni, gemiği her bişeyi. Ölüleri getirmiş yemiş yemiş o odaya doldurmuş. Gız başlır gorgmaya. Bu Çefterçürçe anasının gıyafetine girir gelir. E hoş canım çışın gızım gözüm kör olsun di bu adam getirdi neyetti. Ecep neyedir, acep, aç mısan susuz musan? Yoğ ne acam ne susuzam. Bene her şey getirir ama bu çefterçürsi adam yiyir. Ölü yiyir an bele edir. Dedihçe adam bele edir, mır mır da dı mır. Dedihliyin Aman ana sen çefterçürsi mi ne yoh gızım aman ne söylürsen da di ne derdin var? Aman işde bele edir, bele ölüleri çihardir yiyir, diyir. Bu da gözlerin ağardir, bunu paramparça edir, buni çefterçürsi. Dir eleyse birez sonra bir iki gün sonra gidir ortancılına. Ona diyir ki bacısı isdir göresmiş, bacısını. Neyse ortancıl bacısını isdir verirler alır gidir.

Velhasıl oni da o türlü edir. Oda gidir. Gidir küçük bacısını isdir. Camı sıhılır diyir ki küçük bacım da gelsin bennen beraber. Peki diyiller onu da verirler alır gelir. Alır gelir bu küçük kız, küçükler akıllı olur, bu gı zanlır ki burda bacım maçım yok. Herhalde bu adamda bir hal var. Bu anahtarları çalır. Dört etrafını öğrenir. Neyse gelir anahdarları yerine goyir. Bu adam gelir, anasının gıyafetinde buna başlır sorup sual etmeye. Gızım neyedirsen, nasılsan? Ne ana ele eyem ele eyem bene bahir, her şey yedirir. Çoğ ey bahir. Ondan sonra da bişe demir. Ha bu bene garı olur. Ondan sonra bir de diyir ki ele ben kirlenmişem ki beni bir hamama götür. Bu adam düşür öne. Ne diyir. Ele altın tahir ele altın tahir, altın çoh emaret çoh. Elmaslara gömülür. Tahir buni peşine gidiller. Hamama geliller. Telleğe

epeyi para verir diyir ki bah burda behlerem bu daşın üstünde otiriram. Gir yuyun yıhan çih geyin. Peki diyir.

İçerde ağılır. Halıda oturir, yni yıhanir. Herkes yunir bu oturir ağılır. Nahir gelir so-
rir ki gızım sen niye bu kadar inciye garkolmuşsan. Sen niye yıhanmırsan. Sen niye ağılır-
san. Yoh benim derdim büyük..Ne derdin var bene söyle? Benim derdim an beleyken bele.
Ondan kolayı ne var, sen bene çihart üstünü ver, altınların bene ver bende sene verim. Sen
de çih get. O ki seni bulamaz. Oh nene diyir eline ayağına sarilir. Gulun gurbanım olim sen
bilirsen. Hama buni soyundirir güzel geydirir. Bunları da verir ona. Alıp bohçalir. İtip batırır.
Aha haman bu gız giyinir değneği eline alır, onun gıyafetinde gumburuni tike tike çihir.
Önünden geçende bi şüphelenir. Bu ihtiyar adam bir de diyir ki yoh canım bu gaça gaça gi-
dir. O evine getmede olsun hamamdan cıhıllar. Bahir da kimse kalmadı. Hamamcı kapısını
kitlir. Yoh, hamamcının gapısını dutir. Benim hanımım burda galdi, açacağsan. Yoh baba
kimse yoh, ne hanımı ne hal. Heç burda kimse galmadı. Gapımı kitlirem herife bir daha aç-
dirim. İlan olir tavanlara çihir, gurbağa olir deliklere girir, neydirse faydasız. Çeftençürsi
daha her gıyafete girir, heç yoh. Vah gız sen ettin ben galdım. Onlar gidir güzel kapılarını
kitliller. Daha her gıyafete girir heç yoh. (Seyidoğlu, 1975: 181-182).

2.2. Ölü Yiyen Dervişin Epizotlarına Göre Özeti

Erzurum masallarından biri olan Ölü Yiyen Derviş (Çeftençüfe)'nin özeti aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 1975: 34).

Allahtan kız isteyen bir adam kızı olursa büyüdüğü zaman onu ilk isteyen kişiye vermeyi vaat eder. Adamın toplamda üç kızı olur ve kızları büyüdüğünde yaşlı bir adam gelir ve en büyük olan kızı alıp gider. Yaşlı adam kıza kırk anahtar vererek kırkinci kapıyı açmamasını söyler. Ancak kız merakını yenemediği için kırkinci odayı açar ve içerisinde ölü kemiklerinin dolu olduğunu görür. Bunun üzerine yaşlı adam kızın annesi kılığına bürünerek kızın yanına gider ve kızın gördüklerini anlatmasına şahit olur. Bunun üzerine yaşlı adam kızı parçalayarak yer. Sonra aynı ailenin ortanca kızını almaya gider ve onu getirir. Büyük kızın yaşadığı olayları yaşayan ortanca kız da aynı kaderi paylaşır ve adam tarafından parçalanarak yenir. Bunun üzerine ailenin küçük kızını getiren yaşlı adam aynı olayların yaşanacağını düşünür ancak küçük kız akıllı çıkarak gördüğü ölü kemiklerini kimseye anlatmaz ve dervişten kendisini hamama götürmesini ister. Kız hamamda tellakla anlaşarak kaçır ve kurtulur.

2.3. Ölü Yiyen Derviş'te Yer Alan Olay Dizisi ve İşlevleri

Hazırlık Bölümü

1. Ailenin en büyük kızı evden uzaklaşır. Yaşlı adam büyük kızı kendisine isteye-
rek onu evinden alır ve kendi yaşadığı yere götürür. Aileden biri evden uzaklaşır. (Tanımı: uzaklaşma, simgesi β)

2. Ailesinden uzaklaşan büyük kıza, yaşlı derviş tarafından kırkinci odaya girmemesi gerektiği anlatılır. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (Tanımı: yasaklama, simgesi γ)

3. Büyük kız bu yasağı merakına yenik düşer çiğner. Ve kırkinci odayı açarak çok fazla ölü kemikleri ile karşılaşır. Yasak çiğnenir. (Tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)

4. Odanın sahibi ve yasağı koyan derviş durumdan şüphelenerek bilgi edinmeye çalışır. Kızın annesi kılığına girerek büyük kıza halini hatırını sormak suretiyle yaşananları öğrenmeye çalışır. Neticede kızın odadaki kemikleri gördüğünü ve bu durumdan rahatsız olduğunu öğrenir. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Tanımı: soruşturma, simgesi ε)

5. Yaşlı derviş kurbanı olan kız ile ilgili bütün bilgileri toplar ve kızın yaşlı adamın insanları parçalayarak yediğini anladığını öğrenir. Yani derviş, kızın kırkinci oda ile ilgili tüm bilgilere sahip olduğuna emindir. Saldırgan kurbanı ile ilgili bilgi toplar. (Tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ)

6. Yaşlı derviş koymuş olduğu yasağın çiğnendiğini düşünerek kızın annesinin kılığına girip kızı aldatır. Kurbanını elde etmek ve parçalayıp yemek için plan yaparak onu tuzağa düşürür ve onu öldürür. Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (Tanımı: aldatma, simgesi η)

7. Yaşlı dervişin yanında ki kız adamın yapmış olduğu plan ve tuzağa düşerek aldanır ve adamın insanları parçalayarak yemesi alışkanlığına katkıda bulunur. Kız derviş tarafından parçalanır. Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (Tanımı: suça katılma, simgesi θ)

Birinci Kısım

8. Yaşlı derviş ailenin büyük kızını öldürdükten sonra ortanca kıza yaşadığı yere getirir. Büyük kızın yaşlı adamla ilgili olan yasakları çiğnemesi gerçeği ile tekrar yüzleşir ve ortanca kıza da aynı tuzağı hazırlar. Saldırgan aileden birine zarar verir. (Tanımı: kötülük, simgesi A)

10. Ortanca kız ablasının olmadığı görür. Ve yasak olan odanın kapısını açarak ölü kemiklerini görür. Aynı şekilde derviş tarafından tuzağa düşürülen ortanca kız annesinin kılığında gelen yaşlı adama gördüğü her şeyi anlatır ve adam tarafından öldürülür. Arayıcı-kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (Tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C)

11. Ortanca kızın ölümünden sonra yaşlı derviş ailenin küçük kızını getirir. Küçük kız evinden ayrılır ve adamın yaşadığı yere gelir. Kahraman evinden ayrılır. (Tanımı: gidiş, simgesi ↑)

12. Masalın asıl kahramanı olarak işlevlerde bulunmaya başlayan küçük kız yaşlı adamın evine geldiğinde diğer ablaları gibi birtakım yasak, sorgulama ve saldırı ile karşılaşır. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı vb. ile karşılaşır. (Tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D)

14. Diğer kızların ölümünden sonra yaşlı derviş odaların anahtarını küçük kıza teslim ederek kırkinci odanın açılmaması gerektiğini anlatmıştır. Bütün olay örgüsüne yön veren ve ölü kemiklerinin içinde saklandığı anahtar kızın elindedir. Büyülü nesne kahramana verilir. (Tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F)

17. Küçük kız yaşlı adamın yaşadığı yerde olağan dışı durumların olduğunu sezmektedir. Diğer ablalarının orada olmaması onu kuşkulandırmıştır. Kırkinci odanın hususi bir anlam taşıdığının farkındadır. Kahraman özel bir işaret edinir. (Tanımı: özel işaret, simgesi I)

18. Yaşlı adam küçük kızın zekâsına yenik düşmektedir. Küçük kız ablaları gibi bir sonla karşılaşmamak için yaşlı adamdan hamama götürmesini ister. Orada bulunan tellakla anlaşarak kılık değiştirerek hamamdan kaçır. Saldırgan yenik düşer. (Tanımı: zafer, simgesi J)

İkinci Kısım

29. Küçük kız hamamda tellakla anlaştıktan sonra yaşlı bir kadın kılığında hamamdan çıkar ve kendini gizler. Bu sayede hamamdan kaçarak yaşlı dervişten kurtulur. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Tanımı: biçim değiştirme, simgesi T)

Sonuç olarak masalın bütün işlevleri bir araya getirildiğinde masalın şeması şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

$\beta \gamma \delta \varepsilon \zeta \eta \theta A C \uparrow D F I J T$

2.4. Anlatının Eylem Alanları

Masalın olay örgüsü genel olarak dikkate alındığında işlevler ile kişi yani kahramanların eylem alanları örtüşmektedir. Eylem alanları karakterlerin anlatı içerisinde hareket alanlarını belirlemektedir. Bu bağlamda Propp'un eylem alanları olarak tasvir ettiği sınırlar ile karakterlerin işlevleri arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Propp, işlevlerin toplamda kaç kişinin alanında meydana geldiği sorusu üzerine çeşitli eylem alanları belirlemektedir. Saldırganın eylem alanı; bağışçının (sağlayıcı) eylem alanı; yardımcının eylem alanı; prensesin (aranılan kişi) ve babasının eylem alanı; gönderenin eylem alanı; kahramanın eylem alanı ve düzmece kahramanın eylem alanı. Ölü Yiyen Derviş anlatısında eylem alanları şu şekilde ortaya çıkmaktadır;

Saldırganın (ya da kötü kişinin) eylem alanı: Anlatı içerisinde saldırgan kimliğine ve işlevlerine sahip olan yaşlı derviştir. Derviş kötü kişi olarak düşünülmekte ve eylemleri buna ispat niteliği kazandırmaktadır. Kötülüğe anlatıda bulunan kişilerle tanışmadan ve hayatına girmeden başlayan dervişin, kırkinci oda olarak tasarladığı odanın kemiklerle dolu olması gösterilmektedir. Saldırganın eylem alanı kendi yaşam alanı olarak tasarladığı mekândır. Bu mekân dervişin insanları paramparça ederek öldürdüğü odasıdır.

Gönderenin eylem alanı: Anlatının başlamasına ve çeşitli olaylar ile bir bütün oluşturmasına neden olan üç kızın babasıdır. Çünkü baba, Allah'a yalvararak kızının olması durumunda isteyen ilk kişiye kızını vereceğini vaat etmektedir. Bu şartlar altında kızını almaya gelen yaşlı bir adama vaat ettiği durumdan dolayı karşı çıkmayan ve kızını yaşlı dervişe teslim eden baba, olay örgüsünün başlamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda anlatının göndericisi aynı zamanda kızlarını yaşlı dervişin evine gönderen babadır.

Kahramanın eylem alanı: Anlatının kahramanı olay örgüsünün bir anda yön değiştirmesine neden olan küçük kızdır. Küçük kız başlangıçta anlatı içerisinde oldukça pasif konumdadır. Ancak yaşlı dervişin diğer iki kızı öldürmesinden dolayı onların yerini doldurmak için başvurduğu ve evine getirdiği küçük kız anlatının kahramanı olmaya başlamıştır. Çünkü küçük kız diğer kızlardan farklı olarak yaşlı adamın niyetini çözmekte ve ona tuzak kurmaktadır. Anlatının başından itibaren planlar yapan ve kişileri tuzağa düşüren saldırgan masalın kahramanı tarafından tuzağa düşürülmüştür. Küçük kızın kahramanlığı ve başarısını gösterdiği mekân gittiği hamam olmaktadır. Burada zekâsı ile kılık değiştirerek saldırganı aldatan küçük kız, ölmekten kurtularak özgür kalmayı başarmıştır.

Anlatı içerisinde eylem alanları saldırgan, gönderen ve kahraman işlevleri ile somutluk kazanmaktadır. Aynı mantık çerçevesinde anlatı içerisinde Propp'un ifade ettiği üzere kişiler çeşitli özelliklerinden dolayı sınıflandırılmaktadır. Anlatı içerisinde gelişen olaylar ve sonuçta elde edilen durum ile kişilerin işlevlerinin yanı sıra birtakım belirleyici özellikleri bulunmaktadır. Bunlar;

İyi

Kızlar

Korkak

Büyük ve ortanca kız

Dürüst

Büyük ve ortanca kız

Bahtlı

Küçük kız

Kötü

Yaşlı Derviş

Cesur

Küçük kız

Hilekâr

Yaşlı derviş ve küçük kız

Bahtsız

Aile, yaşlı derviş

Sonuç Yerine

Propp'un yapısal çözümleme mantığı ile ele alınan bu anlatıda on beş fonksiyonun ortak olduğu tespit edilmiştir. ($\beta \gamma \delta \varepsilon \zeta \eta \theta A C \uparrow D F I J T$). Propp'un yönteminde anlatıldığı gibi anlatı bir başlangıç durumu ile başlamaktadır. Özellikle anlatının hazırlık bölümü olarak ele aldığımız bu süreç, büyük kızın evden ayrılması ile başlamaktadır. Propp'un ifade ettiği üzere masallar içerisinde belirli olan ve her masalda olması gereken unsurlara rastlanmıştır. Propp olay örgüsünün ve işlevlerin sırasının değişmeden anlatılarda yer aldığı iddiası bu çalışmada içerisinde ve Ölü Yiyen Derviş masalında tekrar ortaya çıkarılmıştır. İsmi ya da cinsiyeti ne olursa olsun işlevlerine oranla karakterlerin belirli eylem alanlarına sahip olduğu açığa çıkarılmıştır. Bu eylem alanları ile doğrudan bağlantılı olarak karakterlerin nitelikleri de somut bir şekilde varlığını korumuştur. Özellikle iyi ve kötü, korkak ile cesur, dürüst ve hilekâr bahtlı ile bahtsız çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak anlatı içerisinde bazı kişilik özellikleri karakterler arasında gidip gelmektedir. Daha doğrusu birden çok kişilik özellikleri bazı karakterler ile örtüşmektedir. Olay örgüsünün işleyişine göre bahtsız olan karakter bahtlı ya da dürüst olan kişi hilekâr olabilmektedir. Özellikle evden en son ayrılan küçük kız dürüst olarak ayrıldığı evinden hayatını kurtarmak için hileye başvurmaktadır. Hamamda tellak ile anlaşarak yaşlı dervişi aldatmış ve bu yolla ölmekten kurtulmuştur.

Propp'un çalıştığı masallar içerisinde en net ve başlangıçta gördüğü anlatının bir kötülükle başlamasıdır. Bu anlatı içerisinde de kötülük yaşlı adamın büyük kızını evine götürmesi ve onu öldürmesi ile başlamakta, kötülük devam etmektedir. Kötülüklerin belirli bir aile ve çevrede eksiklik yaratması herhangi bir karakterin bu eksikliği gidermeye çalışması ile sonuçlanmaktadır. Bu söz konusu eksikliği fark eden anlatı içerisinde küçük kız olmuştur. Yapısal anlatı çözümlemesi için bir yöntem geliştiren Propp, masalların farklı olmasına rağmen aynı biçimselliğe sahip olduğuna ısrarla vurgu yapmaktadır. Dünya genelinde bulunan masalların bu şekilde kaynaklandığı ana yapıyı ortaya çıkararak masal incelemeleri adına bir model geliştirmiştir. Bu bağlamda olağanüstü olarak kabul edilen masallar için de bir tanım ortaya çıkmıştır. Bir kötülükle ya da bir eksiklikle başlayıp ara işlevlerden geç-

rek evlenmeye ya da düğümü çözme olarak kullanılan başka işlevlere ulaşan masallar tanı-
mı bu sayede ortaya çıkmıştır.

Bütün masallar bir kötülük ile başlayıp sonuç olarak bir kahramanın çabası ile ber-
taraf edilen anlatının bir göstergesidir. Propp, olağanüstü masalda gösterdiği işlevlerin ortak
olduğunu düşünerek masal kahramanlarını nitelik olarak birbirine yaklaştırmaktadır. Ölü
Yiyen Derviş anlatısında da Propp'un gösterdiği işlev ve eylem alanlarına rastlanmış, fonk-
siyonların sırası değişmeden varlığını koruduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Boratav, P. Naili. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çıblak, Nilgün. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili*, 638, 127-140.
- Çobanoğlu, Özkul, (2010), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*
(5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dündar, Hülya. (2002). Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi, *Milli Folklor*, 55, 115-
118.
- Eco Umberto, (2009), *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, (4.bs.), (çev. Kemal Atakay), Can
Yayınları.
- Günay, Umay. (2009). *Türk Kültürüne Eleştiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Umay. (1975). *"Elazığ Masalları"*, Doktora Tezi, Erzurum.
- Kıran, Zeynel ve Ayşe Eziler Kıran, (2002). *Yazınsal Okuma Süreçleri: Dilbilim, Göster-
gebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler*, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Mutluay, Rauf. (1979). *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Parsa Seyide ve Alev Fatoş. (2002). *Göstergebilim Çözümlemeleri*, İzmir: Ege Üniversitesi
Basımevi.
- Propp, Vladimir (1998). *Folklor Teori ve Tarih*, çev. Necdet Hasgül, Tolga Tanyel, İstan-
bul: Aveste Basım Yayınları.
- Propp, Viladimir. (2011). *Masalın Biçimbilimi*. (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul:
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (1990). *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları*, İstanbul: Düzlem
Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*, Erzurum: Atatürk
Üniversitesi Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, (1985). Masal bölümü, C. 6, İstanbul.